

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

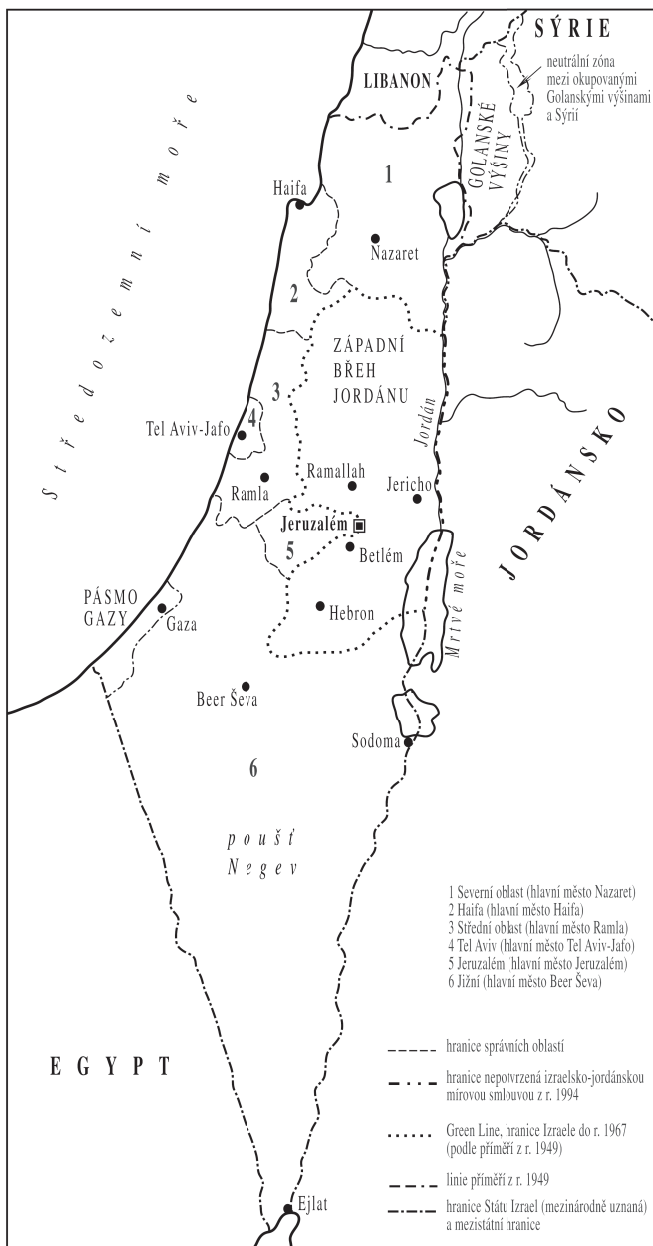
IZRAEL

Miloš Pojar

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Izrael

MILOŠ POJAR

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2009

*Kniha vychází s laskavou podporou
Židovského muzea v Praze.*

© PhDr. Miloš Pojar, 2004, 2009

© Libri, 2004, 2009

ISBN 978-80-7277-435-7

Obsah

Nejstarší období	9
Příchod Hebrejců do Kanaánu a návrat z egyptského otroctví	10
Kanaán, Izrael, Judea a Palestina	12
Doba soudců (1200–1000 před n. l.)	13
Doba královská – David a Šalomoun (1000–920 před n. l.)	14
Judsko-izraelské království (920–586 před n. l.)	15
Izrael pod cizí nadvládou	17
Babylonsko-perské období (586–332 před n. l.)	17
Helénistické období a povstání Makabejských (332 až 37 před n. l.)	18
Římské období (37 před n. l. – 324 n. l.)	20
Náboženská krize a vystoupení Ježíše	20
Židovská válka	21
Povstání Bar Kochby	21
Izrael v období středověku	23
Byzantské období (324–640)	23
Arabské období (640–1099)	24
Židovská diaspora	25
Křižácké období (1099–1291)	25
Mamlúcké období (1291–1516)	26
Palestina pod nadvládou osmanské říše (1516–1918)	28
Pomoc z diaspory, přistěhovalecké vlny a vznik sionismu	29
Světová sionistická organizace a společné formy hospodaření (kvucy, kibucy a mošavy)	31
První světová válka a Balfourova deklarace	34
Palestina od konce 1. světové války po vznik Izraele	37
Vznik a první období Mandátní Palestiny (1920–1939)	37
Arabská povstání a růst napětí	44
Kultura židovských osadníků	45
Palestina za 2. světové války a před svým rozdělením (1939 až 1948)	48

Druhá světová válka (1939–1945)	48
Rezoluce OSN o rozdělení Palestiny	50
Vznik Státu Izrael a jeho obrana a budování	53
První dekáda (1948–1958)	53
První arabsko-izraelská válka 1948–1949	53
Reparace a zahraniční finanční pomoc	55
Bojkot arabských států a zhoršení vztahů se SSSR a jeho satelity	56
Suezská krize a druhá arabsko-izraelská válka roku 1956	56
Druhá dekáda (1958–1968)	58
Přistěhovalectví, ekonomika, vnitřní a zahraniční politika	58
Třetí arabsko-izraelská (šestidenní) válka roku 1967	61
Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 242	62
Třetí dekáda (1968–1977)	63
Poválečná politika, okupovaná území a růst napětí	63
Čtvrtá arabsko-izraelská (Jomkipurská) válka roku 1973	63
Vítězství Likudu a jednání v Camp Davidu	64
Nejnovější dějiny Izraele	66
Osmdesátá léta	66
Boje v Libanonu	66
Volební pat, rotační princip a 1. intifáda	67
Arafat prezidentem, obojetné postoje OOP a plány na jednání	69
Devadesátá léta	71
Vládní krize v Izraeli	71
Válka v Zálivu a irácké útoky na Izrael	72
Madridská konference a mírový proces	73
Dohody z Oslo a další prolomení izolace Izraele	75
Zavraždění Rabina, výzva Islámského džihádu a konec mírových jednání	78
Polarizace izraelské společnosti	79
Předávání území Palestincům	82
Vláda Ehuda Baraka	83
Desátý rok mírových rozhovorů	86
Od nezdařeného jednání v Camp Davidu k 2. intifádě	87

Izrael na prahu 3. tisíciletí	92
Ekonomická situace, teroristické útoky a stavba bariéry	92
Krvavý rok 2003	94
Pokus o obnovu mírového procesu	95
Rok 2004 – spory o bariéru, konec 2. intifády a změna vlády	96
Rok 2005 – vyklizení Pásma Gazy	100
Rok 2006 – vítězství Hamásu v Gaze a útok Hizballáhu	105
Rok 2007	109
Rok 2008	110
Arabský a palestinský terorismus vůči Židům a Izraelcům	112
Co bychom měli vědět o izraelské společnosti	114
Judaismus	114
Mišna, Gemara, Talmud a Midraš	117
Dogmata a principy judaismu	117
Židovské rituály, svátky a domácnost	120
Proudy, směry a sekty v judaismu	123
Náboženské dělení Židů v Izraeli	127
Etnické dělení Židů v Izraeli	131
Muslimové	133
Izraelská kuchyně	137
Sport, volný čas	138
Přehled vzájemných vztahů	140
První kontakty	140
Československo-izraelské vztahy	141
Československo-izraelské vztahy po listopadu 1989	148
Česko-izraelské vztahy	154
Doporučená literatura	165
Encyklopedické heslo	169
Rady a informace pro turisty	188
Důležité adresy	197
Jazyková první pomoc	200
Seznam zkratk	202

Nejstarší období

Oblast, ve které se dnes nachází Stát Izrael a palestinská území, je součástí tzv. Úrodného půlměsíce. Je to pás území, který se táhne od Egypta přes Syropalestinu, jižní Turecko až po Mezopotámii. Právě tady nalézáme už před 50 000 lety nejstarší stopy činnosti dnešního člověka (*Homo sapiens sapiens*). Právě zde byly kultivovány hlavní pravěké obilniny (s výjimkou žita), nacházejí se tu i nejstarší doklady o domestikaci hlavních domácích zvířat (okolo 11–9 000 let před n. l.), nejstarší městské aglomerace i opevněná centra jako více než 10 000 let staré Jericho. Právě území při pobřeží Středozemního moře, zvané ve starověku Kanaán (Kanaan), bylo také po tisíciletí křižovatkou civilizací – egyptské, akkadské, chetitské, asyrské, babylonské, perské a dalších. Střetávaly se tu nejrůznější etnické skupiny i národy a starověké, středověké i moderní velmoci se vždy snažily tuto oblast ovládnout. Tím jsou dány pohnuté dějiny tohoto území, umocněné skutečností, že zde vznikla dvě světová monoteistická náboženství – judaismus a křesťanství – a třetí monoteistické náboženství, islám, se sem posléze rozšířilo z nedalekého Arabského poloostrova.

Doklady nejstaršího trvalého lidského osídlení jsou zachovány z mladší doby kamenné (neolitu) z období 8000–6000 před n. l. v Jerichu, Beidze a na řadě dalších míst, i když nálezy kosterních pozůstatků člověka v údolí Jordánu jsou ještě mnohem starší. V pozdní době kamenné (eneolitu) a doby měděné (chalkolitu), v období 4300–3500 před n. l., zde kvetla tzv. ghassúlsko-beerševská kultura, v níž kamenné nástroje byly vystřídány měděnými.

Ve 3. a 2. tisíciletí před n. l. území obývaly semitské kmeny, kterým se souhrnně říká Kanaánci, a to podle názvu území Kanaán; slovo pochází z akkadského *kinachu*, což byl výraz pro purpurovou barvu, protože právě barvením látek bylo pobřeží Syropalestiny proslulé (využívalo se k tomu barvivo získávané z výměšků mořských plžů). A právě na jihu této oblasti o něco později založili starověký izraelský stát Židé. Jejich předky byly polokočovní semitské hebrejské kmeny, které ve

starověku v letech 2000–1600 před n. l. obývaly rozsáhlé oblasti mezi Kanaánem a Mezopotámií, kde se rozkládaly semitské říše amoritská, asyrská a babylonská (v 16. století před n. l. však Babylon dobyli ze severu indoevropští Chetité). Na jihu sousedila země Kanaán s Egyptem, který načas ovládli okolo roku 1790 před n. l. Hyksósové. Šlo o konglomerát pasteveckých kmenů z Předního východu a je více než pravděpodobné, že mezi nimi byly i hebrejské kmeny.

Příchod Hebrejců do Kanaánu a návrat z egyptského otroctví

Podle starozákonní tradice praotec židovského národa Abram-Abrahám vedl svůj rod z mezopotamského města Ur, ležícím na řece Eufratu, na pokyn Hospodina (Gn 12, 1) směrem na západ přes Babylon a Mari do Cháranu, ležícím v severozápadní Mezopotámii. Nalezené klínopisné tabulky z paláce v Mari zmiňují národ Chabiru (Hebreje, Hebrejce) a uvádějí jména, která se později vyskytují u Židů (např. Jaminité). Z Cháranu pak vedl Abram-Abrahám svůj lid přes Karchemiš a Damašek do Kanaánu, kde se usídlili někdy počátkem 2. tisíciletí před n. l. (obvykle se uvádí doba kolem 1800 před n. l.).

Starověký Kanaán se rozkládal (v užším slova smyslu) na území mezi Středoziemním mořem, jižní hranicí Sýrie, Jordánem a Negevskou pouští, případně Sinajským poloostrovem. Víme již, že tuto oblast ovládali Semité dlouho před příchodem Hebrejců a jejich praotce Abrama-Abraháma. První semitské kmeny se tu objevily už před rokem 3000 před n. l. a kolem roku 2200 před n. l. sem pronikali od severu Amorité čili Amorejci (jejichž významné centrum říše bylo v Mari). Pod jejich tlakem a záhy i před přívalem hebrejských kmenů a Hyksósů (viz níže) se část Kanaánců posunula více na sever na pobřeží Středozemního moře pod pohořím Libanonu, kde se usadili kolem roku 1700 před n. l. a postupně získali jméno Féniciáné (jejich jméno je jen řeckým překladem slova Kanaán = tj. purpur, a jako Fénicie se pak označovalo severní pobřeží Syropalestiny).

Zmínili jsme už, že spolu s invazí hebrejských kmenů se přibližně ve stejné době (kolem roku 1800 před n. l.) v oblasti

Blízkého východu objevily další národy, jimž se souhrnným názvem říká Hyksósové. Je pravděpodobné, že část této bojovné, kočovné populace tvořily i hebrejské kmeny. Hyksósové prošli Sýrií a Kanaánem a z Chasóru učinili svou hlavní základnu. Po roce 1720 před n. l. začali pronikat přes deltu Nilu do Egypta a postupně se ho zmocnili. Po dobu sta let tu pak vládly dvě hyksóské dynastie. Usedlý způsob života u úrodného Nilu časem otupil bojovnost drsných kočovníků a Egypt se z jejich jha začal osvobozovat. Východiskem odporu se stal Vését a Hyksósové byli postupně vytlačeni ze středního Egypta a později i z větší části nilské delty. Roku 1570 před n. l. pak utrpěli definitivní porážku. Za následující tzv. egyptské Nové říše došlo naopak k výbojům Egyptanů na Blízký východ. Roku 1458 před n. l. porazil faraón Thutmose III. Kanaánce u Megida, a rozšířil tak egyptské panství nad Kanaánem, které trvalo další dvě století.

Poté, co Egyptané nadvládu Hyksósů setřásli, ocitli se Židé v Egyptě v podřadném postavení. Je možné, že i výbojné výpravy egyptských faraónů (některé dorazily až k Eufratu) na zpáteční cestě braly s sebou obyvatele Kanaánu jako žádoucí pracovní sílu, především jako otroky. Teprve Mojžíš, kterému se dostalo díky jeho prorockým schopnostem vynikajícího postavení na egyptském dvoře, pak své soukmenovce dokázal vyvést z egyptského zotročení a po dlouhém putování je přivedl do země zaslíbené – tedy zpět do Kanaánu. Kanaánci, jak nazýváme semitské obyvatele usazené převážně ve vnitrozemí, žili v menších nebo větších městských sídlištích a vytvořili poměrně vyspělou městskou kulturu.

Nejvyšším kanaánským bohem byl Baal (El; doslova Pán), bůh života a plodnosti, pán duše, později i sluneční bůh a bůh nebe. Jeho ženským protějškem byla Anat (Baalat, Paní), ztotožňovaná s bohyní plodnosti Ašerou. S náboženstvím Kanaánců byli konfrontováni Hebrejci, když vedeni Abramem-Abrahámem vstoupili do Kanaánu. Prošli Šekemem (později centrem kultu Baala-Berit – Pána úmluvy), Bét-elem (centrem kultu Ela), kde Hebrejci vybudovali svou svatyni, a dospěli do Mamre (u Chebrónu). Odtud – stále jako polokočovní pastevci – migrovali se svými stády až do Egypta k Nilu a zpět. Uctívali i boha Ela, ale připodobnili ho svým představám jako boha,

který vládne všem ostatním, je věčný, transcendentní, mocný. Jejich náboženství nebylo ještě monoteismem, ale monolatrií, tzn. že ještě vedle hlavního boha nevylučovali zcela existenci jiných bohů. Abrahámův bůh byl rovněž již bohem osobním, byl v přímém vztahu k jednotlivci a stal se bohem rodiny a kmeny, bohem Abrahámovým, Izákovým a Jákobovým, bohem patriarchů. A právě Mojžíšovi, který vyvedl Židy z egyptského otroctví a získal na hoře Sinaj od Hospodina *Desatero božích příkázání*, se připisuje prosazení víry v jediného boha – Hospodina – a odstranění modloslužebnictví (proslulé rozbití zlatého telete). S dodržováním Desatera a s různými formami modloslužebnictví však bojovali mnozí Židé i nadále.

Kanaán, Izrael, Judea a Palestina

Místní kanaánští vládci se rozpínavosti Hebrejců, resp. Izraelců, často bránili spojenectvím s Egypťany. Nové jméno obdržely hebrejské kmeny poté, co Abrahámův vnuk Jákob získal jméno Jisrael, tj. Bůh bojuje. Z názvu jednoho z izraelských kmenů, Jehuda, zase vznikl řecký termín Iúdaoi a latinský Iudaei pro Židy.

Říkali jsme už, že Židy vyvedl jejich vůdce Mojžíš kolem roku 1250 před n. l. z Egypta a po 40letém bloudění (nikdo, kdo zažil egyptské otroctví nesměl vstoupit do země zaslíbené) je zavedl zpět do Kanaánu. O tuto oblast ale zároveň probíhal boj mezi tehdejšími velmocemi – chetitskou říší a Egyptem. Válka nakonec skončila smírem (po pověstné bitvě u Karchemiše), a navíc už záhy tažení mořských národů zničilo jak říši Chetitů, tak smetlo egyptskou nadvládu na Blízkém východě. Kolem roku 1200 před n. l. tak byli Egypťané vytlačeni a Izraelci pod vedením Jozua obsadili část Kanaánu; byl to právě Jozue, před kterým padly hradby přepevného Jericha, jednoho z nejdůležitějších a zároveň nejstarších měst celé oblasti. Po obsazení této významné křižovatky tehdejšího mezinárodního obchodu pak Hebrejci začali zabírat další části Kanaánu – a to nejprve hornaté oblasti na východě a teprve později i většinu vnitrozemí.

V souvislosti s vpádem tzv. mořských národů na přelomu 13. a 12. století před n. l. (jejich tažení zasáhlo celé východní Středomoří a bylo odraženo s vypětím všech sil až Egypťany)

se sice Židé zbavili hrozby z Egypta, ale zároveň se na jižním pobřeží Kanaánu usadili nesemitští Pelištejci a založili tu svých pět městských států. Bojovní Pelištejci (Filištíni; hebrejsky *Peleštin*, arabsky *Falastin*) byli jedním z kmenů tzv. mořských národů. Podle nich začali zemi později nazývat Řekové *Palaistíné* a také Římané nahradili po roce 135 n. l. původní název své provincie *Judea* (Judsko) názvem *Palaestina*, tedy Palestina. Tento název zdomácněl u západních křesťanských církevních otců i Byzantinců, užívali ho i křižáci a islámští vládcové. Stejně tak se v Evropě, a zejména u křesťansky orientovaných autorů, pro tuto oblast – v souvislosti s působením Krista – používal název Svatá země. Znovu se termín Palestina objevil v moderní době v případě britského mandátu nad Palestinou v letech 1920–1948, kdy byla oblast oddělena od Turecka jako nástupnického státu osmanské říše. Naopak Židé, kteří do oblasti v průběhu první poloviny 20. století přicházeli z diaspory a usazovali se tu, si v roce 1948 zvolili při vzniku svého novodobého státu (který jim byl rezolucí OSN přiznán na části území historického Kanaánu či Palestiny) název odkazující na vlastní dějiny – Izrael.

Doba soudců (1200–1000 před n. l.)

Období mezi obsazením území Kanaánu a vytvořením Izraelského království se v židovských dějinách nazývá dobou soudců. Podle biblické tradice byli Izraelci rozděleni na 12 kmenů. Zmínili jsme se už o kmeni Jehuda/Juda, který dal jméno Judeji, dalšími kmeny byly Ruben, Simoeon, Levi, Zabulon, Isachar, Dan, Gad, Aser, Neftali, Josef a Benjamin – byli to synové Jákoba; při dělení země se ale již nevyskytuje Josefovo jméno, ale jména jeho synů Efraim a Menasse. Kmen Levi území neobdržel, jeho příslušníci žili jako kněží na celém území.

Izraelci si postupně podrobili kananejské městské státy a země se začala nazývat *Erec Jisrael* – Země Izraelská. Izraelci museli rovněž čelit útokům jiných semitských národů, především od severu a východu, například Aramejců, Moábitů, Amónců a Edomitů. V čele svazu izraelských kmenů nestáli ještě skuteční panovníci, ale jen tzv. soudci (náčelníci s právem vynášet rozsudky, ale také stát v čele svolaného vojska), kteří

byli povoláváni do úřadu především v dobách nejvážnějšího ohrožení země. V té době to byly hlavně potyčky s bojovnými Pelištejci (Filištíny) usazenými na pobřeží. Poslední z 12 soudců, jejichž jména se dochovala v bibli, byl Samuel, kterému se v bojích s nepřáteli příliš nedařilo, a Pelištejci se dokonce načas zmocnili i Archy úmluvy z prvního jeruzalémského chrámu. Toto období – v němž nalezneme i známý příběh o siláku Samsonovi, který byl postrachem Pelištejců, než ho o jeho sílu připravila zrádná Delíla (Dalila) – je zachyceno v biblické *Knize soudců*.

Doba královská – David a Šalomoun (1000–920 před n. l.)

Izraelské kmeny přestávaly být postupem času kočovným svazem, a to i pod vlivem vyspělejších sousedů Kanaánců a jejich městské kultury, a stále častěji se usazovaly a začaly se živit převážně pěstováním zemědělských plodin, třebaže chov hospodářských zvířat (ale už spíše usedlý) i nadále tvořil důležitou součást jejich obživy. Tím se zároveň vytvářely také podmínky pro sjednocování území a vznik skutečného státu. Prvním králem se stal Saul (přibližně 1020–1000 před n. l.) z kmene Benjamin, který válčil především s Amónci i Pelištejci a v jedné z bitev s nimi také padl. Všechny izraelské kmeny se podařilo skutečně sjednotit až jeho nástupci králi Davidovi (1000–960 před n. l.). Podle biblického podání byl David původně pastýřem, ale stal se jak zakladatelem královské dynastie, tak především po získání trůnu projevil značné vojevůdcovské schopnosti. Po sedmileté vládě v Chebrónu dobyl strategické město Jebuzejců Jeruzalém a učinil z něj centrum své říše. Proslul navíc jako úspěšný válečník – bojoval nejen s vnějšími nepřáteli, kteří ohrožovali jeho království, především Pelištejci (proslulé je zejména jeho střetnutí s filistínským obrem Goliášem), Moábcí a dalšími národy, ale vítězil i nad protivníky narušujícími integritu státu zevnitř.

Davidovým nástupcem se stal jeden z jeho synů, Šalomoun (960–922 před n. l.), který vybudoval v Jeruzalémě tzv. První chrám k počtě Hospodina, kde byla umístěna i proslulá Archa úmluvy s Desaterem, které si přinesl Mojžíš z hory Sion. Jeruzalém, jako centrum království, v té době skutečně

vzkvétal, vedle jiných staveb se dodnes zachoval i proslulý mnohakilometrový vodovod vytesaný do skály. Šalomoun, známý též svými početnými manželkami, mezi něž patřila i královna z jihoarabské Sáby, je označován za autora biblických knih *Kazatele*, proslulé *Písně písní* a části knihy *Příslaví*.

Davidovo a Šalomounovo království zahrnovalo rozsáhlé území od Eufratu v Sýrii až po dnešní Ejlat na břehu Rudého moře. Toto období, které už lze pokládat za plně historické, zachycují biblické *Samuelovy knihy*, *První Královské knihy* a *První knihy letopisů*.

Judsko-izraelské království (920–586 před n. l.)

Po Šalomounově smrti se jeho říše rozpadla na dvě samostatná království. Izraelské kmeny sídlící na severu země vytvořily pod vládou krále Jarobeáma I. (931–911 před n. l.) vlastní Izraelské království, nejprve s hlavním městem Šekemem (Sichem) a poté Samařím (Sebastia). Kultovními centry se staly Dan na severu a Bethel na jihu. Jeruzalém zůstal hlavním městem Judského království pod králem Rechabeámem. Hranice, která oba státy oddělovala, probíhala severně od Jeruzaléma. Dějiny obou království zachycují biblické *Knihy Královské* a *Letopisy*.

Izraelské království, existující dvě století, dobyli v letech 722 až 721 před n. l. Asyřané a učinili ho součástí své říše. Obyvatelé Izraele byli zčásti pobiti, zčásti odvedeni jako otroci do Asýrie, a jen část z nich zůstala. Z jejich potomků, smíšených s množstvím obyvatelstva přesídleným asyrskými dobyvateli do Izraele z Východu, se stali tzv. Samařané (Samaritáni).

Judské království asyrské nadvládě uniklo, protože se stalo raději spojencem a vazalem Asyřanů. Bylo jen otázkou času, kdy si i Judeu Asýrie zcela podrobí, ale nakonec přestál Jeruzalém i asyrské obklíčení – zachránil ho boží zásah v podobě moru. Ovšem hlavním důvodem byly potíže Asyřanů v jejich vlastní říši, která už záhy musela odrážet útoky Médů a Babylonu. Judské království pod vládou davidovské dynastie tak přetrvalo až do roku 586 před n. l., kdy novobabylonský král Nabukadnezar II. dobyl podruhé Jeruzalém (poprvé se tak stalo již roku 597 před n. l.) a zničil tzv. První chrám. Především vůdčí vrstvy židovského obyvatelstva byly odvedeny do

Babylonu (do tzv. babylonského zajetí), kde jim však bylo umožněno uchovávat židovskou náboženskou a kulturní tradici. Židovská komunita v tzv. diaspoře v Babylonii byla tak nejstarší a později jediná, která existovala vně římské říše.

Izrael pod cizí nadvládou

Babylonsko-perské období (586–332 před n. l.)

Část Židů žila v Babylonu již od roku 597 před n. l. (tedy od prvního babylonského tažení do Judska), další přibyli v roce 586 před n. l., většina Židů však zůstala žít pod babylonskou nadvládou v původní zemi. Židé v exilu upevňovali své náboženství a vzájemnou pospolitost. V tom jim doma i v zajetí pomáhali tzv. proroci, kteří jednak nabádali k dodržování Zákona, tj. *Tóry*, jak se označuje pět knih (odtud i řecké označení – Pentateuch) Mojžíšových, jednak prorokovali, že zajetí je dočasné – proroci Ezechiel, Jeremjáš, Izajáš – a zároveň napomínali židovské krále i národ, aby se drželi písma a nehřešili. O tom vyprávějí biblické knihy prorocké, *Proroci*.

K nejznámějším proroctvím pak patří Danielovo, který se ocitl v proslulé „jámě lvové“ (se vši pravděpodobností šlo o 7 metrů vysokou babylonskou cestu procesí k lštarině bráně, která byla lemována reliéfy lvů v životní velikosti). Danielův výklad záhadného nápisu *Mene, tekel, ufarsín*, který podle něj „spočetl“ dny mocného Babylonu, se díky perským výbojům skutečně vyplnil.

Poté, co Kýros Veliký rozvrátil říši novobabylonskou a roku 539 před n. l. dobyl „nedobytný“ Babylon, dostali Židé v babylonském zajetí novou šanci. O rok později, na základě Kýrova ediktu, se mohli exulanti odebrat zpět do vlasti. Ne všichni se ovšem vrátili. Původní království obnovené nebylo, postupně byl však v Jeruzalémě budován nový chrám (tzv. Druhý chrám), jehož stavba byla dokončena v roce 515 před n. l. a byly v něm obnoveny bohoslužby. V Jeruzalémě a nejbližším okolí se chopila moci teokratická vláda v čele s veleknězi (Ezdráš, Nehemjáš). Mezi navrátilivšími se exulanty a těmi, co zůstali v zemi, se však vyvinulo napětí, živěné náboženskými i existenčními důvody. Podobné napětí existovalo i mezi Židy v Judsku a Samařany na severu země. Roku 445 před n. l. byly obnoveny zdi Jeruzaléma a celá oblast, kterou Židé za perské války obývali, se začala nazývat podle židovského kmene Juda – Judeou.

Konec značně tolerantní perské nadvládě učinil až Alexandr Makedonský, který roku 333 před n. l. porazil Peršany u Issu a o rok později se zmocnil Jeruzaléma. O mnohých událostech tohoto období vypovídají biblická *Kniha Nehemjášova* a *Žalmy*.

Helénistické období a povstání Makabejských (332–37 před n. l.)

Židé se Alexandrovi Makedonskému podrobili, zavázali se platit poplatky, uzavřeli s ním spojenectví, a proto jim bylo umožněno spravovat svou společnost a vyznávat své náboženství (judaismus) dále podle *Tóry*. Na odpor se mu postavili pouze Samařané. Jejich rebelie však byla krutě potlačena, Samaří dobyto a osídleno řeckými kolonisty. Židovské obyvatelstvo se začalo hojně usazovat i v jiných částech Alexandrový říše, například znovu v Persii (kde posílili zdejší diasporu), ale především v egyptské Alexandrii, kterou Alexandr založil. Vznikla tam po Babylonii druhá nejdůležitější židovská komunita v diaspoře. Alexandr zemřel roku 323 před n. l. a říše se rozpadla na řadu nástupnických (helénistických) států, které postupně vládly na území obývaném Židy, jejichž nejvyšším vládcem byl velekněz jeruzalémského chrámu. Zatímco na počátku, za vlády egyptských Ptolemaiovců i konkurenční dynastie předoasijských Seleukovců, si Židé udrželi náboženskou samosprávu, s postupnou helenizací země a vlivem stále sílícího proudu řeckých kolonistů docházelo k jejich násilnému počítování a likvidování výkonu náboženského kultu v Jeruzalémě. Tyto tendence výrazně zesílily za vlády seleukovského panovníka Antiocha IV. Epifana, který zahájil brutálně ofenzivní helenizační politiku vůči Židům. Ta vyvrcholila v roce 167 před n. l. souborem nařízení, jejichž cílem mělo být vymýcení židovského náboženství. Nejenže Židé nesměli dodržovat své náboženské předpisy, ale navíc byl v jeruzalémském chrámu podle jeho nařízení uctíván Zeus Olympský, přičemž na oltáři byli dokonce obětováni vepři, tedy zvířata nejen pro Židy, ale pro všechny Semity nečistá.

Výsledkem národnostního, ale zejména náboženského útlaču bylo povstání, které vypuklo v roce 167 před n. l., zachycené ve dvou apokryfních *Knihách Makabejských*. Povstání vedené Matitjášem Makabejským a posléze jeho syny (Šimon, Juda,

Eleazar, Jonatan a Jan) vyvrcholilo v roce 164 před n. l. opětovným získáním Jeruzaléma. Juda pak jeruzalémský chrám očistil, znovu vysvětil a zahájil v něm bohoslužby. Tuto událost dodnes připomíná osmidenní svátek světél – *chanuka* (hebrejsky zasvěcení). Z povstání vzešlo roku 140 před n. l. Hasmonejské království, které v době svého rozkvětu dosáhlo územního rozsahu Davidovy říše. Po zhruba jednom století jeho samostatné existence, kterou provázely dlouhotrvající vnitřní boje mezi jednotlivými frakcemi (vášnivé byly zejména spory mezi helénistickými Židy a pravověrnými), se stala Judea v roce 63 před n. l. kořistí světovládných Římanů. Odpor Židů zlikvidoval vojevůdce Gnaeus Pompeius Magnus, který dobyl i Jeruzalém. Judea byla pak sice začleněna do římské říše, ale její místní vládci mohli zůstat na trůnu, když se poddali a souhlasili s tím, že se stanou římskými vazaly. Roku 40 před n. l. však prohlásil římský senát králem Judeje idumejského (edomského) vladaře Heroda. Ten pak s vydatnou římskou pomocí celou Judeu včetně Jeruzaléma dobyl v roce 37 před n. l. Poslední hasmonejský král byl poté zajat a odvečen do Říma.

Římské období (37 před n. l. – 324 n. l.)

Král Herodes panoval z moci Říma v letech 37–4 před n. l. Značně rozšířil hranice své vlády na území, které zahrnovalo Judeu, Samaří, Galileu, Pereu (východně od Jordánu) a území na sever a východ od Galileje (Auranitis, Trachonitis, Batanaea, Gaulanitis). Proslavil se též jako velký stavitel – mj. začal s přestavbou jeruzalémského chrámu. Po jeho smrti Římané rozdělili říši mezi jeho syny. Judea (skládající se ze Samaří a Judeje) byla řízena přímo římskou správou, v jejímž čele stál římský prokurátor, podřízený římskému legátovi provincie Sýrie. Hlavním městem území se stala Caesarea na pobřeží Středozemního moře.

Náboženská krize a vystoupení Ježíše

Celá oblast pod nadvládou Říma procházela hlubokou krizí. Propukaly četné protiřímské vzpoury, krvavě potlačované, a židovská společnost byla rozdělena na několik vzájemně soupeřících politicko-náboženských proudů – saduceů, zélóťů, farizejů a esejců. V zemi, zmítané náboženskými spory, ale i protiřímskými náladami, vystoupil jako učitel a prorok Ježíš Nazaretský, který se prohlašoval za Božího syna a potomka Davidova. Shromáždil kolem sebe učedníky, podle biblického podání uzdravoval nemocné, konal další zázraky a především hlásal lásku k bližnímu a příchod Božího království. Dostal se tím do sporu s většinou vlivných vrstev židovské společnosti a jako „židovský král“ byl předán Římanům a popraven (v roce 30 nebo 31 n. l.) podle novozákonních autorů ukřižováním. Přestože první Ježíšovi učedníci a následovníci byli Židé, křesťanství (hlásané řecky) se i díky misijní činnosti apoštolů uchytilo v okolním antickém světě a nakonec – po dobách krutého pronásledování – se stalo i oficiálním náboženstvím Říma. V samotné Judeji si však větší počet příznivců zpočátku nezískalo. Spíše máme doklady (tzv. kumránské svitky) o podobně laděných sektách.